

УДК 159.9.07

О. Ф. Ордавикладач кафедри іноземних мов
Харківський національний університет будівництва та архітектури**Ж. Л. Кущенко**старший викладач кафедри іноземних мов
Харківський національний університет будівництва та архітектури**М. Є. Тихонова**викладач кафедри іноземних мов
Харківський національний університет будівництва та архітектури

САМООЦІНКА ЯК ЗАСІБ САМОКОНТРОЛЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті виносяться на розгляд методи орієнтування сучасних студентів на самостійну роботу, саморозвиток та здатність до адекватної та справедливої самооцінки, які необхідні для підготовки затребуваного, конкурентноспроможного фахівця. Аналізуються та пропонуються засоби досягнення цих цілей на основі сучасних розробок у педагогіці. Описується використання мовного портфелю для оцінювання досягнень під час вивчення іноземних мов.

Ключові слова: самостійна робота, принципи саморозвитку, компетентнісний підхід, спеціальні уміння, сучасна педагогіка, диференційований підхід, формування здібностей та якостей, когнітивно-смислове орієнтування.

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає в дослідженні принципів саморозвитку, посиленні значимості етапів самоосвіти в загальній системі навчання.

Мета статті – проаналізувати шляхи та методи актуалізації саморозвитку та компетентнісного підходу, який є сучасним та ефективним засобом побудови українських державних освітніх стандартів.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з трансформацією професійної освіти безперервно неминує змінюється середовище навчання, яке все більше орієнтується на самостійну роботу студентів. Актуалізується принцип саморозвитку, збільшується тривалість і посилюється значимість етапів самоосвіти в загальній системі навчання, істотно зростає обсяг самостійної навчальної роботи студентів.

Тривалий час в основі процесів навчання лежала класична модель взаємин вчителя та учня, яка ґрунтувалася на особистому спілкуванні педагога зі студентами і на передачі їм якомога більшої кількості інформації. На перше місце ставилися навички та вміння: учні мусили опанувати навички і вміння, необхідні для успішного виконання своїх обов'язків на робочому місці. Змінилися умови життя, високий ритм повсякденних подій і постійно зростаючі вимоги роботодавців до своїх співробітників поставили питання про необхідність зміни традиційного підходу до освіти. Підготовка сучасного конкурентноспроможного фахівця не обмежується передачею професійних знань, умінь і навичок. Одним із факторів,

що підвищують затребуваність випускника вищого навчального закладу на ринку праці, є його здатність до самостійних дій у професійній сфері. Мається на увазі набуття студентом спеціальних умінь, які дадуть змогу цього домогтися ще в процесі навчання.

Одне з відносно нових понять, що застосовується в сучасній педагогіці, – компетенція, лягло в основу компетентнісного підходу, на основі якого побудовані українські державні освітні стандарти вищої професійної освіти третього покоління. Компетентнісний підхід враховує не тільки знання, вміння і навички, а й здатності застосовувати отримані знання і вміння в певній ситуації. Одна з характерних рис сучасної освіти – більша увага до особистості того, хто навчається.

Вивчення особистості студента в практиці вищої школи здійснюється за такими показниками: мотиви вступу до вищого навчального закладу, рівень загальноосвітньої підготовки, характер діяльності до вступу до вищого навчального закладу, ступінь сформованості умінь і навичок самостійної роботи, характер інтересів, захоплень, рівень розвитку здібностей, відповідність їх змісту та вимогам до майбутньої професії. Для виявлення всього цього широко використовуються опитування, спостереження, рецензування самостійних робіт студентів, результати виконання контрольних завдань, заліків, іспитів, тестувань. На основі такого вивчення здійснюється диференційований підхід до студентів. Виявляються труднощі в навчанні і практичній роботі, надається

перевага навчальним дисциплінам і видам занять, визначається самооцінка рівня своєї діяльності і себе як особистості, ступінь задоволеності. В особистісно орієнтованому навчанні, яке розглядає учня як суб'єкт освітнього процесу, формуються особистісні якості, що сприяють його гармонійному розвитку.

Реалізуючи компетентнісний підхід у викладанні, виникає питання: як зробити студента активним учасником освітнього процесу на етапі оцінювання, яких освітніх результатів можна очікувати у разі включення студента в оцінювання власної навчальної або творчої діяльності? Перерахована вище низка питань призводить до осмислення ролі самооцінки.

Сучасні дослідники (С.В. Іванова, В.Г. Марача, В.С. Меськов та ін.) особливу увагу приділяють проблемі відповідальності студентів за своє навчання та їхньої мотивації. Якщо студент має високу особисту зацікавленість і розуміє цілі і завдання, пов'язані з освоєнням тієї чи іншої дисципліни, то процес навчання буде більш успішним. Мотивація, усвідомлення своїх інтересів і потреб, опора на власний досвід стають стимулами до навчання в ситуації успіху в навчальній обстановці. Таким чином, застосування компетентнісного і орієнтованого на особистість підходу до сучасного процесу навчання сприятиме його ефективності.

Для контролю за засвоєнням навчального матеріалу зазвичай використовуються як оцінка, так і самооцінка. Яка різниця між цими двома способами оцінювання? Оцінка, за словником С.І. Ожегова: «думка про цінності, рівні або значення кого або чого-небудь» [2, с. 484]; самооцінка в тому ж виданні визначається як: «оцінка самого себе, своїх досягнень і недоліків» [2, с. 693]. Під час виставлення оцінок педагог висловлює суб'єктивну думку, своє враження про кого-небудь або про що-небудь у максимально формалізованій і найменш інформативній формі, а у самооцінці студент сам собі дає змістовну і розгорнуту характеристику своїх результатів, аналізує свої переваги та вади, шукає шляхи усунення останніх. Під час традиційного способу викладання оцінки за контрольну роботу часто сприймаються як вирок, що не підлягає оскарженню. Самооцінка сприяє реалістичному рівню домагань. Таким чином, самооцінка виступає як основа саморегуляції і внутрішньої мотивації навчання.

Відмітка використовується багатьма педагогами-практиками з метою регуляції процесу навчання. Але таке регулювання, як показує педагогічний досвід, не так підштовхує учня до саморегуляції пізнавальної діяльності, скільки змушує всіма способами добувати позитивні оцінки, що і призводить до підміни мотивів навчання.

Самооцінка полягає в самоконтролі того, хто навчається, його саморегуляції, самостійної ек-

пертизи власної діяльності і в самостимуляції. У цьому полягає її основний зміст. Важливість самооцінки полягає не тільки в тому, що вона дає змогу людині побачити сильні і слабкі сторони своєї роботи, але і в тому, що на основі осмислення цих результатів вона отримує можливість вибудувати власну програму подальшої діяльності. Самооцінка стає механізмом, що коректує діяльність, створює умови, в яких виникає ситуація-стимул, що дає змогу учневі самовизначитися і вибудувати самостійний план дій.

Самооцінка відноситься до центральних утворень особистості, до її ядра. Самооцінка значною мірою визначає соціальну адаптацію особистості, вона – регулятор поведінки і діяльності. Слід пам'ятати: формування самооцінки відбувається в процесі діяльності та міжособистісної взаємодії.

Вчені (Б.Г. Ананьєв, Т.В. Сергеева, Ш.А. Амонашвілі, А.Г. Ковальов, Н.В. Кузьміна, А.К. Осницький, В.А. Якунін та ін.) підкреслюють важливу роль оцінки та самооцінки у всіх видах навчальної та професійної діяльності учнів, тому що невміння неупереджено, гнучко та об'єктивно проконтролювати своє просування в навчальному просторі й оцінити можливості свого зростання ускладнює успішне оволодіння дисципліною і вихід на новий виток розвитку.

Т.В. Сергеева відзначала, що формування здібностей та якостей на основі знань про процес зумовлюють розвиток таких якостей, як реалістичність та автономність, знань про себе та психологічні механізми – проактивність; усвідомлення взаємозв'язків – креативність та гнучкість, усвідомлення взаємозалежності «Я – середовище» – відповідальність та емпатію. Широта та системна організація початкового когнітивно-сміслового орієнтування задає якість способів діяльності, отже, здібностей і якостей, що збагачують індивідуальний ресурс, що дають змогу вийти на новий виток розвитку [4, с. 88].

Згідно з В.А. Якуніним, оцінка – це порівняння реальних результатів процесу навчання з нормами і стандартами, які задають умови успішності навчальної діяльності та її бажані результати. Підвищені або занижені норми знижують загальну ефективність системи. Так, потреба збереження контингенту студентів веде до зниження вимог до їхньої роботи, завищення оцінок і підготовки некомпетентних випускників.

Б.Г. Ананьєв зауважив, що педагогічна оцінка необхідна студенту для усвідомлення своїх результатів і можливостей подальшого розвитку. На його думку, оцінка виконує орієнтуючу і стимулюючу функції, виступаючи в першому разі індикатором результатів і рівня досягнень учня, а в другому – спонуканням до зміни самооцінки людини, рівня її домагань, способів її навчальної роботи і взаємин учасників освітнього процесу.

За способом презентації оцінку поділяють на пряму й опосередковану, коли оцінка проводиться через відгук інших студентів.

За способами впливу виділяють такі види оцінки: її відсутність; невизначена оцінка; пряма позитивна і пряма негативна оцінка. Коли викладач ухиляється від винесення будь-якої оцінки – це теж різновид оцінки, нерідко найгіршої за своїм впливом.

Слід також виділити формативну оцінку, яка дається у вигляді розгорнутого всеосяжного судження викладача щодо відповіді студента і зазвичай супроводжується відповідною відміткою. О.М. Сафроненко зазначає, що використання формативних оцінок під час навчання іноземної мови в немовному вузі є відносно новим досягненням, тому потрібно опрацювати не тільки діагностичні процедури, але і досліджувати їх концептуальні підстави. Формативна оцінка, на відміну від традиційної, передбачає використання не формальних, а змістовних критеріїв і спирається на різні форми людського мислення й активності.

Традиційна оцінка виконує в основному реєструючу, репресивну й іноді стимулюючу функції, тоді як формативна оцінка значно мотивує студента. Учень і викладач констатують ті види діяльності, в яких вони мають значний прогрес, і визначають ті форми активності, над якими необхідно попрацювати. Формативна оцінка є основним результатом підсумкової комплексної оцінки рівня іншомовної підготовки студентів (початковий, нижче середнього, середній, вище середнього і просунутий рівні).

Одним з інструментів оцінки мовної компетенції є «Європейський мовний портфель», виданий Радою Європи. Мовний портфель (МП) являє собою комплект документів, в яких його укладач протягом тривалого періоду відзначає свої досягнення і досвід в оволодінні мовою, отримані результати і окремі види виконаних робіт. Він дає змогу оцінювати досягнення, досвід навчання в будь-якій галузі іноземних мов, психологічну готовність до ефективної навчально-пізнавальної діяльності та зменшує вплив суб'єктивності в оцінці результатів.

Відзначений у МП досвід використання іноземної мови та формування компетенцій в професійно значущій діяльності студента допомагає йому краще усвідомити свої особистісні та індивідуальні якості, що сприяють оволодінню іноземною мовою, і планувати своє подальше просування в навчальному та професійному просторі. Викладачеві ж такі відомості допомагають коригувати умови та зміст процесу навчання іноземної мови у вищах, спираючись на виявлені індивідуальні особливості та потреби того, хто навчається.

У студентів формується адекватна самооцінка своїх реальних і потенційних можливостей, тому

що вони залучаються до спільної навчально-оціночної діяльності, що супроводжується зворотним зв'язком.

Питання формування самооцінки студентами своїх здібностей і можливостей набувають великого значення. Різні аспекти психології самооцінки досліджували Б.Г. Ананьєв, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, Д.Д. Шірапова. До 80-х років ХХ століття у вітчизняній науці самооцінка розглядалася у співвідношенні із самосвідомістю, були проаналізовані її структура, функції і закономірності формування.

Згідно з Е.С. Цигановою, ефективність освітнього процесу у вищах зумовлена навчальною діяльністю студента, яка також залежить від його академічних успіхів і насамперед від його самооцінки.

Дослідження структури самооцінки, її функцій здійснювалися з різних позицій, що пояснює відмінності в трактуванні результатів. Були виділені когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти в структурі самооцінки. У зв'язку з вивченням характеристик самооцінки, що змінюються, вивчались її адекватність-неадекватність.

Виділяють соціальний і автономний механізми розвитку самооцінки, тобто формування самооцінки особистості визначається, з одного боку, її соціальним оточенням, думкою інших людей і загальноприйнятими цілями, а з іншого боку, людина оцінює себе самостійно, за результатами активності.

У Мовному портфелі поєднуються і соціальна схема визначення самооцінки, тобто думки інших людей (викладача, однокурсників), і особистісна, що дає змогу оцінювати своє просування більш адекватно.

Досвід застосування різних варіацій МП у немовних вузах дав змогу виділити такі функції: спосіб оцінки якості мовної підготовки студентів немовних спеціальностей; інструмент реалізації професійного складника в процесі іншомовної підготовки студентів немовних вузів; метод формування компетенції соціальної взаємодії учнів; засіб оцінки і самооцінки іншомовних знань.

Осмислена навчальна діяльність передбачає, що всі її складові частини, такі як орієнтовно-мотиваційна, операційно-виконавча і рефлексивно-оцінна мають усвідомлюватися і реалізовуватися повністю. Вочевидь, що в навчальній діяльності завжди присутня операційно-виконавча частина. МП дає змогу зупинитися на орієнтовно-мотиваційній стадії, організовуючи пізнавальну активність, і на рефлексивно-оцінній, де є місце самоконтролю і самооцінці.

Слід також зазначити, що застосування МП у немовних вищах впливає на усвідомлення важливості іноземної мови для майбутньої професійної діяльності учнів, позаяк з'являється перспектива

використання МП як доказ, що підтверджує мовну компетентність випускника, який може вразити ймовірного роботодавця.

Таким чином, аналіз можливостей МП як засобу оцінки та самооцінки показав, що його використання особливо актуальне в немовних вишах, де велика кількість годин відводиться на самостійну роботу студентів з оволодіння іноземною мовою. Він дає змогу формувати й адекватно оцінювати мовні компетенції і самооцінку студентів, усвідомити реальні особистісно значущі потреби у вивченні іншомовної культури, забезпечувати безперервне вивчення іноземної мови і готувати їх до майбутньої професійної діяльності. Саме послідовна робота над МП забезпечує розвиток здібностей студентів до адекватної самооцінки й умінь робити необхідні висновки щодо власного самовдосконалення, систематичність і регулярність самоаналізу, що є показником їх автономії в діяльності, спрямованій на оволодіння іноземною мовою. Наповнюючи МП, який є реальним особистісним освітнім продуктом, учні бачать вхідні, проміжні та підсумкові результати свого просування, що показують їхню готовність до подальшої навчальної та майбутньої професійної діяльності, накопичують ефективний досвід практичного використання іноземної мови і можуть переносити його на новітні ситуації.

Література:

1. Иванова, Н.В. Мовний портфель як інструмент формування соціокросс-культурної компетенції учнів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «*Полікультурна освіта: проблеми соціокросс-культурної інтеграції*», Новосибірськ, 2004. С. 36–39.
2. Ожегов С.І. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Под общ. ред. проф. Л.И. Скворцова. 24-е изд., испр. Москва : Оникс, Мир и Образование, 2007. 1200 с. ISBN 5-488-00727-X, 5-94666-347-X.
3. Ананьев Б.Г. Выбранные психологические работы. У 2-х т. Москва, 1980. Т.1. 230 с., Т. 2. 287 с.
4. Сергеева Т.В. Принципы эколо-гуманистического развития личности. Научно-практический журнал *Південного наук. Центру НАПН України «Наука і освіта»* № 7. Одеса, 2013. С. 86–91.
5. Амонашвили Ш. Виховна і освітня функція педагогічної оцінки вчення школярів. Москва, 1984. 296 с.
6. Кузьміна Н.В. Поняття «педагогічна система» і критерії її оцінки. *Методи системного педагогічного дослідження*. Ленінград, 1980. 172 с.
7. Якунин В.А. Педагогічна психологія : навчальний посібник. 2-е вид. Санкт-Петербург : Вид-во Михайлова В.А., 2000. 349 с.
8. Сафроненко О.І. Діагностичні методики і система оцінки якості мовної підготовки студентів немовних вузів. *Викладач вищої школи в XXI столітті – The Teacher of a Higher School in the 21-st century*: тр. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. International Scientific-Practical Internet Conference. РГУПС. Ростов-на-Дону, 2007. Зб. 5, Ч. 1. С. 217–222.
9. Європейський мовний портфель. Москва–Санкт-Петербург : «Златоуст», 2001. 64 с.
10. Ширапова Д.Д. Психологічні чинники розвитку професійної самооцінки студентів : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук, 19.00.13 «Соціальна (суспільна) психологія». Санкт-Петербург, 2005. 165 с.
11. Циганова Е.С. Критерії взаємодії самооцінки студентів та ефективності освітнього процесу. URL: <http://do.teleclinica.ru/207011/> (дата звернення: 22.09.12).

Орда А. Ф., Кущенко Ж. Л., Тихонова М. Е. Самооценка как средство самоконтроля познавательной деятельности студентов

В статье выносятся на рассмотрение методы ориентирования современных студентов на самостоятельную работу, саморазвитие и способность к адекватной и справедливой самооценке, которые крайне необходимы для подготовки востребованного, конкурентоспособного специалиста. Анализируются и предлагаются средства достижения этих целей на основе современных разработок в педагогике. Описывается использование языкового портфеля при оценке достижений при изучении иностранных языков.

Ключевые слова: самостоятельная работа, принципы саморазвития, компетентный подход, специальные умения, современная педагогика, дифференцированный подход, формирование способностей и качеств, когнитивно-смысловое ориентирование.

Orda O. F., Kushchenko Zh. L., Tykhonova M. Ye. Self-assessment as a mean of students' cognitive activities self-control

The article presents for consideration methods of orienting contemporary students to independent work, self-development and ability to adequate and fair self-assessments, which are essential for being in demand, competitive specialist. The means of achieving these goals are based on modern output in pedagogy. Describes the use of language portfolio in assessing the achievements in the study of foreign languages.

Key words: independent work, self-development principles, competence-based approach, special skills, modern pedagogy, differentiated approach, abilities and qualities formation, cognitive-semantic orientation.